

Орус хүндүткелдин езулалын — аалчыларга.

ҮЛЕГЕРЛИГ КУЛЬТУРА ТӨВҮ

2009 чылда тургустун-
Орус культура төвүнүн
билейин Тывада демдег-
еп турар.

Оң «беш харлаанынга»
жааткан байырлыг езулал-
ыяның Баштыңы Шолбан
-оол киришкен, ол чүгле
үлүг аалчы эвес, төптүн
стунарынга бодунун дорт
кирген удуртукчу болур.
ниити каттыжышкыны
ыр тургустунган чер ооң
тын езугаар муниципалдыг
омнуг албан чери болуп,
бликаның хей-ниити амы-
лының бир кезин болу-
н.

билейге тураскааткан ба-
ыг хуралдың киржикчиле-
Шолбан Кара-оол чон-
каттыштырынынга Орус
ура төвүнүн кирип турар
шкынын онзагайлап дем-
эн. Шынап-ла, ооң тургус-
нының соонда-ла Тыва
бликаның девискээринде
ап турар өске чоннарның
аш сөөк-язы бөлүктөр-
жыл-чорудулгазы аажок
ейжээн. Мурнунда чаңгыс
урттугларның бөлүктери
ш аңгы-аңгы эвилелдер
арымдаалал тургустунуп

турганын оларның төлээлери
чугаалап турганнар. Оларның
дыка хөйү Орус культура төвү-
нүн үлегерин эдериң, он ажыг
чогаадыкчы каттыжышкыннар
болуп, тодаргай төлөвилелдерни
сегирип алганнар. Чижээ, ботта-
рының чогаадыкчы аргаларын
ажыдып, регионун аңгы-аңгы
угланышкыннарлыг акцияла-
рынга киржип, школачылар-биле,
аныяктар-биле чырыдыш-
кын программаларынга кады
ажылдап, уруглар ансамбле-
рин тургузуп турар.

Орус культура төвү боду
оран-савалыг апаарга, төрөл
бөлүк төптөринин кады ажыл-
дажылгазы улам сырый апарган.
Шолбан Кара-оолдун шиитпирин
езугаар республика найысыла-
лының эң төвүнге турган ки-
нотеатрның оран-савазын 2010
чылда Орус культура төвүнге
тускайлаан. Культура, өөрө-
дилге болгаш чаагай сеткил
төлөвилелдери ында күүсетти-
нип турар апарган.

Аңгы-аңгы сөөк-язы улустар-
ның душ болуп тургустунган
эвилелинин идепкейлиг өзээ
Тываның улустарының ассам-
блеязын тургузарынга үндэзин
болганы, ооң баштыңыга Орус

культура төвүнүн удуртукчузу
Вера Лапшакованың соңгутканы
ынчаар болур ужурлуг чүүл-
дерниң бирээзи деп, Тываның
Баштыңы санап турар.

«Оон бээр беш чыл эрткен-
дир, сактырга бо ажылды чаа
эгелээн ышкаш бис—деп, Шол-
бан Кара-оол чугаалаан.—Дыка
үр боданып, сайгарып, планнап
келген бис—часпаан болган бис.
Орус культура төвүнүн ажылы
системалыг апарганынга өөрүп
тур мен. Бистиң тургузуп алган
организациявыстың езу барым-
даалап эвес, боттуг ажыл-херек-
тиг, ниитилелге эргежок чугула
апарганы эки-дир.

Губернаторнун чаа—«орус
дылдың беш чылы» деп
төлөвилели-биле ажылга Орус
культура төвү идепкейлиг кир-
жил турар дээрзин демдеглээр
херек. Ол Тываның Баштыңы-
ның саналын езугаар 2014
чылда эгелээр. Ооң түңнели
орус дылды сайзырадырының
регион программазын хүлээп
алганы болур, ону 2018 чылга
чедир күүседир көрдүнгөн.
Ооң дузазы-биле республикага
онза ужур-дузалыг болуп турар
айтырыглар—орус дылды баш-
кылаарының деңгели, Тываның

көдээ школаларында амгы үеде
тургустунган чаңгыс сөөк-язы
кижилерни орус дылга өөрөд-
риниң методиказының чок болуп
турары дээн ышкаш өске-даа
айтырыглар шиитпирлеттинер
ужурлуг.

Байырлал-биле холбаштыр
Тываның Баштыңы юбилейин
эртирип турарларга белектер-
ни—автобусту болгаш төптүн
үшкү баянзынга чедишпейн
турган баянны белекке берген.
«Бистиң ырак суурларывыста
чурттакчыларның орус дылга
чугаалаары хирелиг болгай.
Ынчалза-даа орус дылга, орус
ырыга олар кезээде ынак чо-
рааннар, ынчангаш силерни эң
хүндүткелдиг аалчылар кылдыр
хүлээп алыр» — деп, кожуун-
нарже сургакчылаар деп турар
төптүн ажылдакчыларынга Шол-
бан Кара-оол чагаан.

Төптүн 5 чылынга тураскаат-
кан байырлалга дыка хөй хоо-
райжылар чыылган болгаш зал-
ды долдур олурупканнар.

Бистиң корр.

Виталий ШАЙФУЛИННИҢ
тырттырган чуруу.

Спортчу аныяктарның чыыжы

Орустун географтыг
ниитилелинин регион сал-
бырларының төлээлеринин
төөгүде бир дугаар Бүгү-
россияның аныяктар следу
Калуга областа «Этномир»
культура-өөредилге төвүнге
болган.

Ол организацияның аныяктар
бөлүүн тургузарының эргежок
чугулазын Орустун географтыг
ниитилелинин хайгаарал чөвү-
лелинин хуралынга Россияның
Президентизи Владимир Путин
демдеглээн. «Россияның ажыл-
чорудулгазы Орустун географ-
тыг ниитилели-биле холбашкан
элээдилерге болгаш аныяктарга,
чижээ, чурт шинчилекчилеринге,
төөгүчүлерге, турисчи клубтарга
аныяктар шимчээшкени детким-
че көргүзөр ужурлуг»—деп, ол
демдеглээн.

Бирги слеттун киржикчи-
леринге Сергей Шойгу байыр
чедирген: «Слетта Россияның
бүгү регионнарында аныяк,
чогаадыкчы оолдар, уруглар
киржип турар-дыр, олар слет
хүннеринде бистиң кайгамчык
чуртувустун, ооң бойдузунун,
культурлуг болгаш төөгүлүг сал-
галдарының дугайында билиг-
лерин немеп алыр, боттары-
ның төлөвилелдеринин дугайын
чугаалаар, өөрлерин тып алыр,
Орустун географтыг ниитилели-
нин чаа оруктарының болгаш
программаларының дугайында
хөй чүүлду билип алырлар»—
деп, Сергей Шойгунун чагаазын-
да айыткан.

Слетка Россия Федерациязы-
ның 60 субъектисинден 190 ажыг
оолдар болгаш кыстар чыылган.
Регион бүрүзү үш кижиден—би-
рээзи дагдыныкчы башкыдан,
2-зи—7-9 класстарның өөреник-
чилеринден тургустунган бир
команданы чоруткан.

Тываны слетка РЭА-ның СС-
тин ТР-де делегейинин Убсу-
Нур биосфералыг шинчилелдер
төвүнүн ажылдакчызы, биоло-
гия эртемнеринин кандидады
Чойган Николаевна Самбала,
Кызыл хоорайның школалары-
ның 9 классчылары Буян Ондар
биле Дмитрий Галактионов олар
төлээлээр.

Төрээн булуңун таныштырар
талазы-биле слеттун програм-
мазынга Тываның делегациязы
бирги черни ээлээн. Олар аңаа
эки белеткенгеннер: видеога
тырттырган чүүлдери, национал
идик-хеви, кол-ла чүүл — на-
ционал фольклорну күүсеткени
болган. Буян игилге ойнавышаан,
сыгытты бараалгаткан.

Бистиң корр.

Кызырар чорукту болдурбас

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол улуг-улуг үлетпүр бүдүрүлгелеринин удуртукчулары-биле ужурашкан.

Ол ужуражылга үезинде республика Баштыңы кол кичээнге кадр политиказының болгаш ажилдап турарларның санын болгаш акша-шалың кызырар чорукту бүдүрүлгелер удуртукчуларының болдурбазының айтырыгларынче кичээнге салган.

Шак ындыг ужуражылга «Голевтин даг-руда компаниязы» КХН-ниң болгаш алдын тывыкчыларының «Ойна» артелинин удуртулгазы-биле болган. Андрей Листков, Голевтин даг-руда компаниязының удуртукчузу, бо чылын шинчилел ажилдарын кылып чорутканының түнелинде честиң болгаш өске-даа үнелиг

металлдарның барын тодараткан дээрзин дыңнаткан. Келир чылдан эгелеп тывыш черлерин шингээди алырының төлевилел ажилдары эгелээр.

Келир чылдың планнарының дугайында Тываның Баштыңына республикада эң улуг дээн алдын-тывыш бүдүрүлгези «Ойна» артельдин чингине директору Олег Дудко дыңнаткан. Коллектив бо чылын 50 килограмм алдынны тыпкан болгаш планын ажыр күүсеткен, ооң ниити хемчээли бир тонна чеде берген. Оон үндүрүгнү бюджетче өй-шаанда кирип турар. Алдын тывыжының темпизин бо деңгелге арттыралар келир чылдың планында кириген. Ынчангаш ажилдакчыларның санын болгаш акша-шалың кызырарының дугайында чугаа чорбайн турар дээрзин ол бүзүрөткен.

Тыва — мурнакчыларның одуруунда

2014 чылда тараачын ажил-агыйларны сайзырадырынга болгаш эгелеп чоруур фермерлерге дуза чедирерининг талазы-биле төлевилелдер грантыларын федералдыг кады акшаландырышкынын эң бедик деңгелин Тыва бо чылын чедип алган.

Россияның көдээ ажил-агый сайды Николай Федоровтуң октябрь 29-та үндүрген айтышкынын езугаар көдээ сайгарлыкчы чоруктуң бүгү чарыгдалдарының 81 хуузу федералдыг бюджет хандырат, а республика ол төлевилелди күүседиринге чүгле 19 хуузу дилеп тывар апаар. 2013 чылда хуваалда өске турган: Тываның үлүү 34,89 хуу турган болза, федералдыг бюджет 65,11 хуузу алган. Көдээге сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының талазы-биле республика программасынга киржилгези база фермер шимчээшкенин калбартканы дээш

шаңнал кылдыр ол акшаны көвүдеткен деп, Тываның Көдээ ажил-агый ямызы тайылбырлап турар. Чижээ, 2012 чылдың түнели-биле Тыва Россияның үш эң тергин регионнарының санынга кирген, Татарстан биле Липецк облазы мурнаан.

Күрүне деткимчезин ажылаарының ажыктыг аргаларын Тыва тыпкан. Эгелеп чоруур фермерлерни болгаш өг-бүлелериниң мал фермаларын деткирининг программаларында грантыларны тыпсырының Тываның Баштыңының саналдааны чаа негелделерин тургускан. Мал бажының санын өстүрген, продукция сайгарылгазының оруун тыпкан, чаа ажилдаар олуттарны тургускан кижилер грантыларны алыр кылдыр ол доктааткан. Ооң-биле чергелештир кордакчыларда көдээ ажил-агый талазы-биле эртембили бар бе дээрзин база көр апарган.

Моолдан хамчыкты кирибээн

Моолдун девискээринден нептерээн яшур деп аарыгның Тываже кирерин болдурбайн барып шыдаан бис.

Ол дугайын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолга Ветеринария хайгааралының талазы-биле федералдыг албанның Хакасия болгаш Тыва республикалар талазы-биле эргелелин удуртукчузу Сергей Машуков дыңнаткан. Роскөдээ ажил-агый хайгааралының девискээр эргелелин удуртукчунуң чугаалап турары-биле алырга, ол озалдыг аарыг мурнунда Тываның кызыгаарынче ол хире чоокшулавайн турган. Республика девискээринден 30 хире километр черге мал-маган хөйү-биле араан. Ветеринария албанының ажилдакчылары ол хамчык Россия девискээринче кирбесин

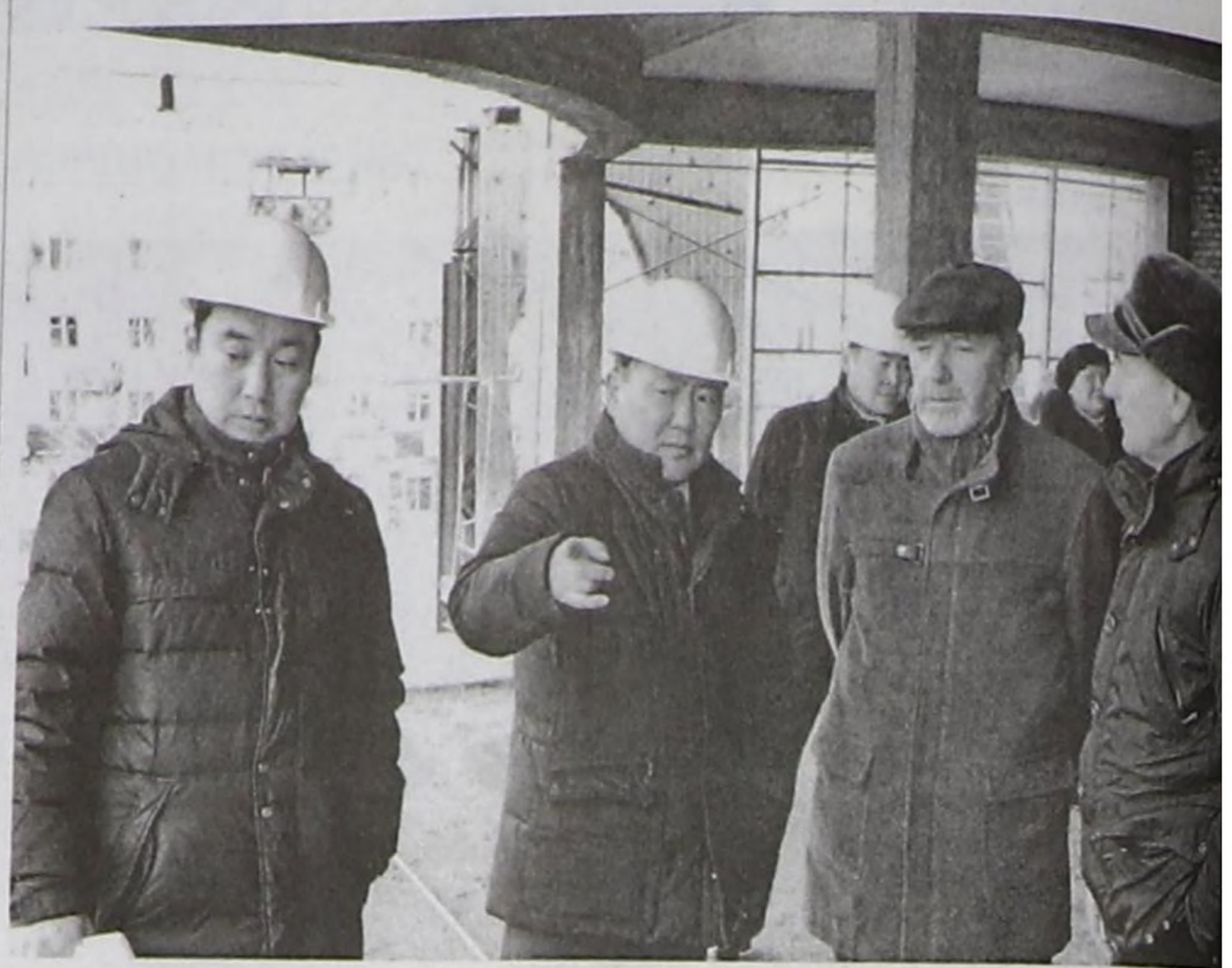
дээш беш ай дургузунда күженишкенин ажилдап келген.

Ол халапка удур демиселге хөй күштү болгаш техниканы мөөңнээн. Мал-маганы аай-дедир сүрүп турарына хыналданы тургускан, малчыннар ортузунга тайылбыр ажылын күштелдирген. Кол кичээнгеи Моол-биле кызыгаарлажып турар Мөңгү-Тайга болгаш Эрзин кожууннарже угландырган. Амгы үеде яшур айылы чок деп, Сергей Машуков Тываның Баштыңына бүзүрөткен.

Чоокта чаа кылган каттыжышкын хемчеглери Тываның девискээринде ажилдап турар специалистерге когарал чок болган дээрзин С. Машуков дыңнаткан.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтызындан.

ӨЙ-ШААНДА ДООСТУР УЖУРЛУ

Тудуг ажилдары-биле таныжып турары.

2014 чылда Тыва биле Россияның демнежилгезининг 100 чылын демделээр. Ынчангаш юбилейлиг тудуглар республиканың найысылалын онза каастаар ужурулуг. Ындыг тудугларның бирээзи — Аныяктар өргээзи. Ол болгаш өске-даа тудуглар — Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун онза кичээнгеи. Аңаа холбаштыр ТР-ниң Чазак Даргазы эрткен неделяда чүс чылдың тудугларында ажилдарны хынап көргөн.

Найысылалдың төп кезээнде Аныяктар өргээзининг тудуу эрткен чылын-на эгелээн. Шолбан Кара-оолдун чугаалап турары-биле алырга, чаа оран-бажың идекпейлиг, чогаадыкчы, салым-чаянныг аныяктарны хаара тудар чер болур ужурулуг.

Амгы үеде оран-бажыңның таваан, дээвириин, кол өзөөн тургускаш, тууйбудан ханаларын тудуп дооскан. Бирги, ийиги каыттарның болгаш подвалдың ооргаларында плиталарны салган. Агаар тыртар шахтаны болгаш олче чер адаа-биле агаар эрттирер дериг-херекселди тургускан. Оран-бажыңның даштыкы талазының каасталга-

зының база херимни таарыштыр тургузарының ажилдары чоруп турар.

Капиталдыг септелге эргеле-ли тудуг ажилдарын чорудары-биле «Сельстрой» КХН-биле керээни чарган. Тудугнуң шупту чарыгдалдарының ниити түңү 415 млн. рубль четкен. Тываның Баштыңы тудуг төлевилелин чарыгдалдарының ужуру-уткалыын база күүсеттинген хөмчөг-лерниң, ажыглаан материалдарның экономиктиг талазы-биле ажыктыын тайылбырлап бээрин тудугжулардан негээн: «Тудугда ажил бүрүзүн барымдаалап, шупту санаашкыннарны көргүзөр ужурулуг силер». Келир чылын чаа оран-бажың-

Шолбан Кара-оол, чаңчыл гаар, ажилдарның шыңгыр үнелээри-биле тудугну көргөн.

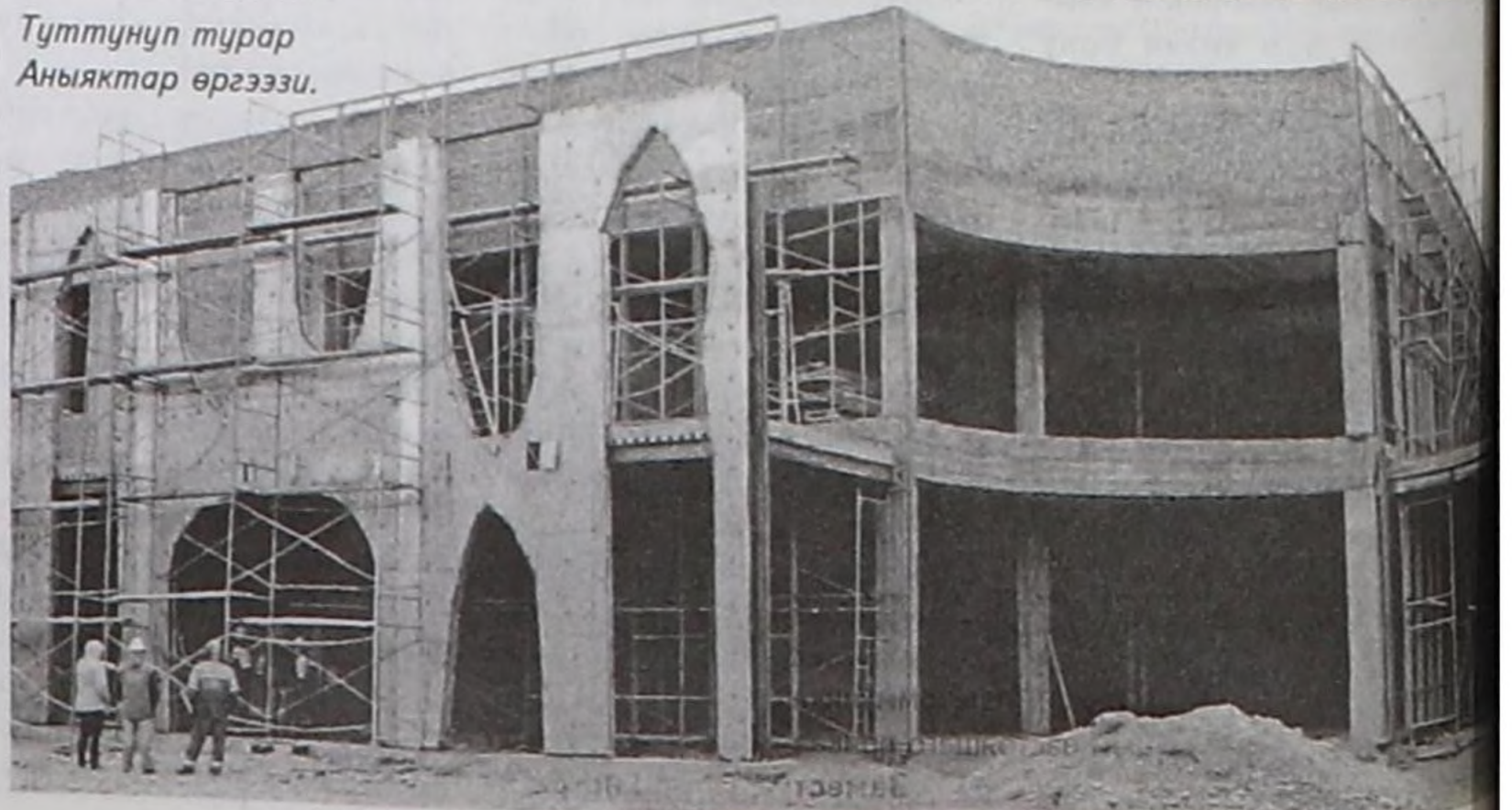
Аныяктар өргээзининг кады-кадыга бадыланчы-биле кафе, а ийиги кадыга аныяктарның сайгарлыкчы чоруун сайзырадыр курлаш төвү, патриотчу кижизик төвү, инновация техниканын сайзырадыр төп турар. Оон аңгыда хуралдаар залы Тываның Национал музейи даш көжээлерининг экспозициязы турар.

Долаана САЛЧАН
Виталий ШАЙФУЛИН
тырттырган чуруктары.

Каңнакчылар

Туттунуп турар
Аныяктар өргээзи.

КУДУМЧУ КЕЖИП БАР ЧОРААШ...

Кызылдың Калинин кудумчузунга 50 ажыг харлыг херэжэн чолаачы орук кежип бар чораан 10 харлыг уругну тургун озал-ондактын түнелинде назы четпээн уруг амы-ынындан чарылган. «Почта» автобус доктаар чер чанынга светофор кызыл турда, орук кежип бар чораан школачы болду ийинден хат-казыргы дег дүрген үнүп келген машина тургупкеш, турбайн-даа, халдып ыңай болган. Мындыг кижилерни санаар болза хөй. Кудумчу кежип бар чораан амаатылар, ылаңгыя бичии ажы-төлүс сөөлгү үеде мындыг хай-халапта хөй таваржып турарыл? Кымның буруузун? Октябрь 29-та «Шын» солунун редакциязынга Республика девискээринге орук озал-ондактарына чолаачыларның болгаш чадаг кижилерниң киржилгези» деп темалыг ээлчеглиг «Дорт харылзааны» эрттирген. Дүвүренчиг байдалды сайгарып чугаалажыры-биле Орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунун күрү-инспекциязының (ОШАЧКИ) эргелелиниң орук-патруль инспекциязының начальнигиниң оралакчызы, полицияның подполковниги Эдуард Шыырапты, орук-патруль албанының ротазының командириниң оралакчызы, полицияның капитаны Ооржакты, пропаганда килдизиниң онза даалгалар талазы-биле инспектору Оюмаа Оюнну база ОШАЧКИ-ниң регионнар аразының шылгалда тударының килдизиниң начальниги Аюш Монгушту чалаарывыска, күзелдиги-биле кезге кээп киришкен. Кижилерниң боттарының чоок килери, ажы-төлү дээш сагыжы аарып чоруур болганда, республиканың бүгү булуңнарындан айтырыглар хөй болду.

руузу-биле, 29-зу дүрген халдып чораанындан болган. Автомашина мунар эргезин 1725 чолаачы казыткан. Чадаг кижилерниң буруузу-биле 86 орук озал-ондаа болган.

Аяна Куулар, Өвүр кожуун:

— Радио, телевидение, солун-сеткүүлде-даа эзирек чолаачыларның буруузу-биле коргунчуг орук озал-ондактары болган деп дыңнадып турар. ОШАЧКИ ажылдакчылары байдалды чавырылдылары-биле кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарыл?

Оюмаа Оюн:

— ОШАЧКИ ажылдакчылары 2013 чылдың 9 айында «Эзирек чолаачы» деп дарый хөдөлүр 20 хемчегни чоруткан. Оң түнелинде 402 эзирек чолаачыны илередин, кеземче херээнге онаган. Мындыг хевирлиг аңгы-аңгы акцияларны болур-чогууру-биле чорудуп турарын сагындырайн. Суртаал ажылдарын база доктаамал чорудуп турар бис.

Аяна Куулар:

—База бир айтырым, Өвүрден Кызылче кезээки үеде бадып орага, аныяк оолдар аажок айылдыг-дыр, машиназының ыраккы чырыын өжүрбейн халдыр. Машина мунар шынзылганы ажы-биле садып алган улус хевирлиг...

Оюмаа Оюн:

— Машина мунар шынзылганы садып алыры болдунмас. Бир эвес ындыг медээ бар болза, бистиң албан черинче 5-66-11, 5-66-29 телефон дугаарларынче болгаш 5-22-22 дугаарлыг «бүзүрел телефонунче» дарый дыңнадырын диледивис. Машинаның ыраккы чырыын өжүрбес дээрге, орук дүрүмүнүн хажыдышыкы-дыр. Бир талазында чолаачыларның культуразының кудузу деп ба-

за болур-дур ийин. Орукка чолаачылар бот-боттарын хүндүлөжип, орук дүрүмүн шын сагыыр ужурлуг.

— Хоорайда чеже светофор барыл?

Эдуард Шыырап:

— Кызыл хоорайда нити-зи-биле 35 светофор бар. Чолаачылар светофорну чедир сагыбайн, сарыг чырык үезинде ле шимчеп чоруптар. Чадаг кижилер-биле озал-ондактын болуп турар бир чылдагааны ол. Үстүнде демдеглээни ышкаш, шынап-ла, бот-боттарывысты хүндүлөшпес-тир бис, кижилер бүрүзү бодун бодал, мурнунче «чүткүүрүн» бодаар. Бистиң албан чериниң тускай хайгаарал килдизиниң ажылдакчылары оруктарны ай санында хынап, чогуур демдектерни, чадаг кижилер кылаштар шокар дилиндектерни хайгаарал, четпестер бар болза, хоорай чагыргазына сагындырыгларны берип турар. Иштики херектер органнарынга чаартылгалар соонда Өвүрнүн ОШАЧКИ ажылдакчыларын «Чөөн-Хемчик» муниципалдыг салбырда кадып каан. Ында начальник-биле 11 инспектор Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөлдү хары угда харылап турар. Ажыл багай эвес чоруп турар.

Александр Мендээлей, Каа-Хем суур:

— Кызыл хоорайже ажыл-херек аайы-биле чеде бээрге, садыглар чанында машина-балгат аажок хөй болур.

Республикага бо чылдың 9 айында 292 орук озал-ондаа болган. Бо сан көргүзүгүнү эрткен чыл-биле деңнээрге, 12 хуу көвүддүн. Аңаа 94 кижилер амы-тынындан чарылган, 511 кижилер кемдээн. 67 озал-ондакка назы четпээн 9 уруг амы-тынындан чарылган, 76 кижилер кемдээн. Автоорук озал-ондактарының 244-ү (84 хуузу) чолаачыларның орук шимчээшкениниң дүрүмүн хажытканындан, 38-зи эзирек чолаачыларның буруузу-биле, 29-зу дүрген халдып чораанындан болган. Автомашина мунар эргезин 1725 чолаачы казыткан. Чадаг кижилерниң буруузу-биле 86 орук озал-ондаа болган.

Чижээлээрге, шывыглыг рынок чанынга машина тургузар тускай черни чоп аңгылап болбазыл?

Эдуард Шыырап:

— Дыка шын айтыргы-дыр. Шынап-ла, хоорайда, ылаңгыя төпке, садыглар, албан-организациялар чанында машина тургузар черлер чедишпес. Бистиң Чазакта орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунун комиссиязы бо айтыргыны чаңгыс эвес удаа көдүрүп турар. Кочетов кудумчузунда 40 дугаар садыг чанында машина тургузар тускай черни ОШАЧКИ албанының ажылдакчыларының негелдези-биле кылган. Шывыглыг рынок чанында тускай чер чок-даа болза, машина тургузуп болур деп демдектерни салган. Бо талазы-биле ажыл бичилен чоруп эгелээн.

Монгуш Чечек, Чадаана хоорай:

— Новокузнецк хоорайда чолаачыларның чурумнуун кайгаар-дыр мен. Ында светофорлар эвээш-даа болза, орукка чадаг кижилер эртер черге дүрген-даа халдып чораан чолаачылар шупту машиналар туруптар. Бистиң хоорайга мындыг байдалды чедип алырда, чүнү канчаар болза экил?

Аюш Монгуш:

— Шынап-ла, өске хоорайларда чолаачылар бот-боттарын хүндүлөжип билир-дир ийин. Бистиң республикага мындыг байдалды чедип алыр дээр болза, чүгле ОШАЧКИ ажылдакчылары эвес, Чазак, мэрия, тус чер чагыргалары, сарыг шажын төлээлери дээш, шупту демниг ажылдаар болза эки. Совет үеде чон биче сеткилдиг, бөдүүн турган, амгы үеде аныяк-өскөн мурнун былаажып халдыр, улуг улусту хүндүлөвөс. Оларның угаан-медерелинче хандыр тайылбырны кылыр болза эки.

Кара-оол Салчак, Кызыл хоорай:

— Сентябрь айда херээжэн чолаачы 10 харлыг уругну үс-түрүпкөн болгай. Бо херекке хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

Оюмаа Оюн:

— Хүндүскү үеде чадаг кижилер кылаштар эртер черлеп 10 харлыг бичии уруг орукту кежип бар чорда, мурнунда машиналар доктаап, бичии кижиниң эртерин манап турган.

А артындан келген машина көрбейн, уругнун кырынче халды берген. Орук дүрүмүн езугаар чадаг кижилер эртер черге келгеш, чолаачылар машинаның дүргенин оожургадыр ужурлуг. Амгы үеде истелге ажылдары чоруп турар. Чоокта чаа база Кызылдың №1 школазының өөреникчизин шак-ла мындыг байдалга чолаачы таварыпкан. Ада-иелер ажы-төлүн орук кежип бар чорааш, онза оваарымчалыг болурун чагып, аргалыг болза, эртенги шакта үдөп, кезээ уткуп алырын сүмелээр-дир бис. Школаларда тайылбыр ажылын удаа-дараа чорудуп, өөредиглиг кинону-даа көргүзүп турар.

Зинаида Маадыр-оол, Кызыл хоорай:

—Маршрут таксилериниң чолаачыларының шуптузунун

«Дорт харылзаа»

Оюмаа ОЮН, пропаганда килдизиниң онза даалгалар талазы-биле инспектору.

Олтан ООРЖАК, орук-патруль албанының ротазының командириниң оралакчызы, полицияның капитаны.

эзирек, элээр байдалын эртенги шакта хынап четтигип турар бе?

Олтан Ооржак:

— Маршрут таксилериниң чолаачыларына ажылдап үнериниң бетинде болгаш ажыл соонда эмчи хыналдазын чорудары албан. Газельдерниң техниктиг байдалын база хынап көөр. Маршрут таксилерин, аргалыг болза, шуптузун хынап четтигер дээш, кызып турар бис. Чедер-четпестери-биле «туттурган» чолаачыларга торгаалдарны онаап, тайылбыр ажылын база чорудуп турар. Газельдерниң эртенги шакта чаржып халыдары чажыт эвес болгай. Эртенги рейдилерни (хыналда) чоруда бергеш, чарышкан маршрут таксилерин доктаадырывыска, олурган чон чолаачыны чемелээр хамаанчок, ОШАЧКИ ажылдакчыларына таарзынмаан сеткилин илередин. Чоннун эртенги шакта школа, уруглар сады, ажыл-агыйынче озалдап турарын билир бис, ынчалза-даа оларның айыыл чок чоруу эргежок чугула. Сентябрь айдан эгелеп артык пассажир олуртуп алган, дүрген халдып чорааны дээш торгаалдарның хемчээли улгаткан. Чижээлээрге, эзирек чолаачыны 30 муң рубльга торгаар, чолаачылар шынзылганын 2 чыл чартыкка чедир хавыраар. Ындыг турбузе, республикада чаңгыс хүнде эзирек 10-20 чолаачыны орук инспекторлары илередин турар. Бир эвес машинаны эзирек ийи дугаар мунар болза, 50 муңга чедир торгаар.

(Уланчылыг).

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Михаил Норбунун тырт-тырган чуруктары.

Аюш МОНГУШ, ОШАЧКИНИҢ регионнар аразының шылгалда тудар килдизиниң начальниги.

Эдуард ШЫЫРАП, орук-патруль килдизиниң начальнигиниң оралакчызы, полицияның подполковниги.

Республикага бо чылдың онда 292 орук озал-ондаа болгон. Бо сан көргүзүгүнү чыл-биле деңнээрге, 12 хуу көвүддүн. Аңаа 94 амы-тынындан чарылган, кижилер кемдээн. 67 озал-ондакка назы четпээн 9 уруг амы-тынындан чарылган, кижилер кемдээн. Автоорук оналдактарының 244-ү (хуузу) чолаачыларның шимчээшкениниң дүрүмүн хажытканындан, 38-зи чолаачыларның бу-

БЕРГЕ САЛЫМ-ЧОЛДУ ЧЫМЧАК СЕТКИЛ-БИЛЕ ЭМНЭЭР

Каа-Хем кожуунун Держиг-Аксы — кайгамчык чараш бойдустуг суурларының бирээзи. Психоневрологтук интернат-бажың аңаа 1978 чылда тургустунган. Интернаттың бир дугаар директору — Владимир Хулбүзекевич Алдын-оол, бир дугаар эмчи сестразы Зинаида Ефимова Тонкиж олар ажылдап турган. 2010 чылдан эгелеп оң директору Радмир Кирович Намзырай. Үш чыл дургузунда ол хөй ажылдарны кылган.

— Радмир Кирович, интернат-бажыңның амыдырал-чуртталгазы-биле таныштырып көрүңерем.

— Моон мурнунда Хайы-раканның база Хову-Аксының кырганның болгаш инвалидтер бажыңнарынга кезек када ажылдааш, 2010 чылдан эгелеп маңаа ажылдай бердим. Интернатта колдуу-ла угаан-медерелинің сайзыралы кошкак кижилер бар. Сөөлгү чылдарда интернатта элээн өскерлишкinnerни, чаартылгаларны кылдывыс. Эң улуг чедиишкinnerвис каш чыл бурунгаар таваан салгаш, ара кайдыганын ийи каат бажыңны тудуп доостувус. Чаагайжыды туттунган 40 оруннуг бичии уруглар салбырын ажитканывыс ол. Ында бичии уругларга таарымчалдыг байдалдарны тургускан. Бүгү республикада назы четпээн уругларның чаңгыс-ла психоневрологтук интернады бо. Чылдың-на септелге ажылдары чоруттунуп турар. Чаартылга (модернизация) программасы-биле «Газель» маркалыг машина садып алган бис.

Бо интернатта чүгле Тывадан эвес, а Россияның хоорайларындан келген аарыг кижилер азырадып, эмнедип, чурттап турар. Бо хүнде 4 хардан 18 харга чедир 27 уруг эмнедип тур, ам-даа 13 уругну немей хүлээп

Психоневрологтук интернат-бажыңның директору Радмир Кирович НАМЗЫРАЙ.

алырынга белен бис.

— Эмчи кадрлар четчир бе, ажылдакчыларыңар каш ирги?

— Интернатта ниитизи-биле 123 кижиге ажылдап турар. Бо чылын дээди эртемниг аныяк эмчи Олеся Бады ажылдап келген. Ол — Алтайның эмчи университетинин интернатуразын дооскан педиатр эмчи. Психолог, невролог, терапевт чогу-биле кожуун эмнелгезинден эмчилер дакпырлап ажылдап кээп турар.

Интернаттың хоочун ажылдакчыларының аразында Наталья Прокопьевна Белянина, Светлана Комбуновна Тава, санитарлар Уран Ховалыговна Чолдак-оол, Мария Анисимовна Левченко, Любовь Лопсановна Салчак болгаш өскелерниң-даа ажылы макталдыг деп демдегеп болур.

— Радмир Кирович, мында чеже аарыг кижилерни ажаап-тежээп, эмнеп турар силер?

— Аарыг кижилерниң ниити саны 157, оларның 44-ү — херээжен, 111-и — эр кижилер, 27-зи — бичии уруглар.

Хааглыг албан чери болганда, аарыг кижилерни чөпшээрел чокка үндүрбес. Дөргүл-төрели кээрге, оларны ужураштырар, шөлээ дилеп алыр күзелин илередир болза, кадыының байдалын көрүп, чөпшээрелди

берип, чандырып турар. Тускай кижизидикчи башкызы оларны интернат девискээринин даштынче агаарладып, каттадып, мөөгүледип, балыктадып, тооруктадып, аржаанче үнүүшкinnerни организаптап турар, библиотекуны база ажиткан. Оларны Дус-Хөлче, Тывадан дашкаар безин экскурсияладып, дыштандырып турар бис. Кызыл хоорайже концерт, цирк, «Сүбедей» спорт комплекзинге спортчу маргылдаалар көргүзүп дыштандыра, садыганып, акша-төгериин Ажаалда банкызындан боттары уштуп алыр аргалыг. Аарыг кижилерниң дөргүл-төрелинге чылдың-на «Ажык экиктер хүнүн» организаптап турар.

Оон аңгыда ажыл терапиязы (трудотерапия) көрдүнген. Аарыг кижилер картофельди ажаарынга, хаван, дагааны азыражып, чемгерип, интернат даштын чаагайжыдырынга, арыг-

аппаратка хөрээн тырттырып, шинчидип турарлар.

Хоочураан аарыг кижилерниң эң улуг назынны 42 харлыг, инвалидтер — аныяк кижилер. Мурнуку чылдарда интернатка 124 орун турган болза, ам 200 орун чедип турар.

— Айтырылгаларга тодаргай хары бергениңер дээш четтирдим.

Держиг-Аксы интернадында сумунуң чурттакчыларының хөй кези ажылдап турар. Суурнуң чурттакчыларын ажыл-биле интернат хандырып турар деп болур.

Чаа туттунган бичии уруглар салбырын даштындан көөрге безин аажок чараш, коридорларында борбак соңгаларлыг, иштин чаа үениң негелделеринге дүүштүр дерээн. Салбырын бир дугаар каадында угаан-медерели кошкак, далар, тыртар 20 уруг, ийи дугаар каадында мунчураан (ДЦП) 20 чаш бар.

Кургаг бассейнде ойнап турар уруглар.

силиг тударынга күзелдин-биле кижип турар. Оларның аразында даараныр, аргыттынар, чуруур, ырлаар дээш, кандызы-даа бар. Кызылдың хоочуннар бажыңыга бистиң уругларывыс концертти көргүзүп турар.

— Кижилерниң хоочураан аарыын когун үзе эмнеп турар бе?

— Бистиң аарыг кижилеривис бир янзы болгаш эмнедир хуусаазы төнчү чок деп болур. Аарыы экижий бээрге, оларны дөргүл-төрели бажыңнарынче ап алыр, бир эвес оларны ажаап шыдаваз азы күш четпестей берзе, оларны дедир эккээр. Эрткен чылын — 17, бо чылдың 9 айның дургузунда 16 аарыг кижини бажыңнарынче чандырган, ол дээрге дыка эки көргүзүг-дүр. Аарыг кижилер интернатка эмнээшкinner эрткен соонда ниити байдалы, кадыкшылы экижий берген болза, олар чанар. Оларның ада-иези, дөргүл-төрели-биле харылзааны үспейн, кадыының дугайында дыңнадып турар бис. Кожуунуң социал ажылдакчылары-биле харылзаавыс эки. Эмнер четчир. Гриппке, саргы энцефалидинге удур тарылгаларны, мобильдиг

Янзы-бүрү ойнаарактарлыг, кургаг бассейниниң, дыштаныр өрээлинде улуг телевизорлуг, чымчак диваннарлыг — дериттингени уругларга дыка таарымчалыг. Бичии уругларның өрээлдерин делгем, чырык өңнер-биле чугайлаан, бажың ишти чараштыр шиметтинген. Уругларны башкылар өөредип, аштанып-арыг-ланырынга чаңчыктырып турар.

Дежурный эмчи сестразының өрээли оолдар болгаш уруглар өрээлиниң ортузунда. Уруглар дүн-хүн дургузунда эмчи сестразының доктаамал хайгааралында. Черле ынчаш бо интернат онзагай чараш бойдустуг черде болгаш, аарыг кижилерниң сеткилин оожуктурарынга таарышкан.

Угаан-медерелинің сайзыралы кошкак кижилерни ажаап-тежээри амыр эвес болгай. Олар-биле дүн-хүн чок ажылдап турар, ажылынга бердинген, чымчак сеткилдиг эмчилерге, санитаркаларга, бүгү ажылдакчыларга быжыг турушту, шыдамык болурун күзеп каалы.

Шончалай ХОВАЛЫГ
чугаалашкан.

Авторнуң тырттырган
чуруктары.

Ноябрь 13 —
Бүгү-делегейниң
караа көрбестер хү

55 харлаан

Бежен беш чыл — кижиниң назыны-биле алырга эзу бышкан назын.

Кызыл хоорайның караа көрбестер төвү 1958 чылда дезилеттинип тургустунган. чылдарда он чеди, он тос караа четпес инвалидтер турган. Кандыг-даа ажыл-үлениң чадазы дыка берге. Ажылы-бичии чугаалаарга, Кызыл хоорай хамаанчок, кожууннарда караа четпес инвалидтер хөй-даа болза, олар кайнаар баарын, канча берге, нарын шаптараазында дужуп, оон канчаар адыр алырын билбейн чораан. 1 чылдан бо үеге чедир канча өскерлишкinner, чаартылга болбаан дээр. Чырык өртемде ак-көк дээрни көөр салчок-даа болза, үениң аайы-бичии техниканың сайзырааны-бы караа көрбес инвалидтер хөй-ады бедик киискип чорунга кижиге канчап өөрү боор. Бо организацияны дала бедик тура-соруктуг дарга удуртуп чораанын караа көрбес инвалидтер сактып чугаала бээр. Оларга Анатолий Дескин, Анчымаа Седип, Валентин Щербань, Анатолий Матюшов 15-ки даргазы мен бооп тур мен. Караа көрбес-даа болза, ажылдаваан чери чок, дорт-буле чугаалаарга, «көрбээн чери көдүрбээн хөнээ чок» кижилер биле канчап ажылдаар боор мен деп бодалдар салып кирер. Анатолий Александрович Матюшовтуң меңээ берип бүзүрели база караа көрбес инвалидтерниң меңээ бүзүрел канчап шынзытпас боор деп дал бажым иштинге аай-дед амыратпайн туруп бээрге, 20 чылдың сентябрь 7-де эге организацияның даргазынга сон турганым ол. Караа көрбес аразында кандыг кижиниң дээр. Мулла Нургулиевич Мазанов шопулак-биле хөй ойнап турда кайгамчык, айыл куш ышкаш ырлаар, танчыг самнаар Евдокия Афанасьева Сержинмаа Ховалыг, Елена Уваркина, Алдын-кыс Монгуш Надежда Дербина, Геннадий Зинаида Монгуштар, Омак Ийин, Александра Хертек дээр өске-даа уран талантылыг аравыста бар.

Эге организациявыстың чыл ою-биле база «Ак даягыш» хүнү болганда, Анатолий Монгуштуң чогаатканы «Ак даягыш» деп өңнүг даягыжым деп азының үзүндүзү-биле чүүлү доозуп каайн.

Көөр чонга сагындырып, Көрбестерниң сүлдизи боор. Адым болган, хөлгем болган. Ак-ла өңнүг даягыжым. Даягыжым, даягыжым. Ак-ла өңнүг даягыжым!

Ирина БЮРБЮ

Кызыл хоорайның караа көрбестер ниитилелинин даргазы

ЯРМАРКАЖЕ ООЧУР САДЫП...

Хомудал дептери

Өвүр кожууннуң Моол кызыгаарында болуп турар Боршоо ярмарказынга август 21-23 хуннеринде чордубус. Ынаар эртер дээш 2-3 хонуктуң нүүрүнде хилинчек-човулаң

көрүп келдибис. Чүгле Тываның эвес, кожа-хелбээ регионнарда безин хамаатылар келген. Хандагайтының чурттакчылары машина-балгадын бир хонук тургузуп алган боор. Черле ынчаш, ол чер чурттакчы чонунуң аалчыларга хундукел чогуу эскердибис. Чогуур албан черлериниң ажилдакчылары машиналар аразынга улуг хая-даштарны чыскаалдыр салып каарга, ынаар машина эртип шыдабас. 1-ден 30-ге чедир ээлчег өртээ 10 муң рубль, 30-ден 100-ке чедир 5 муң, сөөлзүредир 3 муң рубль болду. Чурумуңуң Өвүрнүң кожуун чагыргазының төлээлери, полиция, ОШАЧКИ албанының ажилдакчылары хайгаараар хурлуг эвес бе? Ынчангаш бо чорукту чидирерин дилеп, бижээн чүүлүвүстү Өвүр кожууннуң төлээзи Николай Биче-оолдуң одуруглары-биле доостувус:

Алдар-аттыг чогаалчылар,
Аян-хөөннүг хөөмейжилер,
Уян үннүг ыраажылар
Уязы боор Өвүр болгай.
Өске черден келген чонну
Өөрүшкүлүг уткуп алгаш,
Өрү чалап эрттирерин
Өвүр чонундан диледибис!

Раиса Оюн, Инна Кенден,
Екатерина Серен болгаш өскелер-даа.

Редакциядан: Бо чагаа-хамаарыштыр тайылбырны кожууннуң чагырга дарга-Сергей Даш-оолович Куу-

ан алдывыс:

Хандагайты-Боршоо ярмарказын Моол биле Тываның арасында дугуржулга езугаар илдеп эрттирип турар. Ярмаркаже чедерде чон бистиң чонну таварып эртер болуп, аалчыларга таарымча байдалды тургузар дээш күжүвүстү салып турар. Арыглары черлерни, төгөр урнарларны тургузуп, ни тигери дээн чижектиг. Кырында Өвүр кожуун-бо хемчегге киржилгези кандыг-даа орулга оон турар. Чоннуң каш хонук оочурлап турары дээр, таар черинде эрттирил-пунктузунуң төлээлериниң чорудулгазы-дыр, ынаар эргевис чок. Оочурну турары чоннуң боттары-аразында дугуржулга-биле турар. Бо чылын ярмарка эрткенинге корум-чурум

выс чедип, байдалды хайгаарап, дүн-хүн дивейн, ажилдап турар бис. Моол биле Россияның аразында 1994 чылда «Кыдыг кызыгаар черде турар кожуун-нарның девискээринге садыг ярмарказын эрттирериниң дугайында» тускай дугуржулганы кылган. Аңаа үндезилээш, Тыва биле Моол кызыгаарында турар аймактар-биле база керээлерни чарган. Садыг ярмарказын оң мурнунда чылдарда ТР-ниң Чазаа, Даштыкы экономиктиг харылзаалар агентиле-ли-даа организастан эрттирип турган. Сөөлгү чылдарда №131 федералдыг хоойлу езугаар тус черниң чагыргалары боттарының девискээринде эртип турар хемчеглерге хамаарыштыр бүгү ажилдарны кылып чорудуп, таарымчалыг байдалды тургузуп эгелээн. А ТР-ниң Экономика яамызының негелдези-биле ат салдырган соонда керээ ыяла күүсеттинер ужурлуг.

Ярмаркаже ийи чурттуң күрүне кызыгаарын таварып эртер болганда, сагыр тускай корум-чурум бар. Бирээде, чамдык улус оочурлап алгаш, кызыгаарның эрттирилге пунктузунга хынадыры-биле чедип кээрге, паспортунда шын эвес эдилгелер бар болур. Чижээлээрге, адын көк будук-биле (шынында чүгле кара будук-биле салыр ужурлуг) салган, 2013 чыл дээр тургаш, анаа 13 деп бижээн дээн ышкаш. Ол дээрге хамаатыларның боттарының буруузу ышкажыл, мындыг хевирлиг

1-ден 30-ге чедир ээлчег өртээ **10** муң рубль, 30-ден 100-ке чедир **5** муң, сөөлзүредир **3** муң рубль болду.

частырыгларны үезинде миграция албанынга баргаш эрттирер ужурлуг. Ийде, өске паспорт көргүскеш, эрте бээрин бодаар улус бар. Ол дээрге кеземче херээ-дир. Мындыг хевирлиг сайгарылгаларның түңнелинде хыналда ажылы улам нарыы-даар, оочур саадаар. А оочур садып турар улусту дарый тодарадыптары белең эвес. Чүге дээрге, херек кырында айтырып чедер бээр, оочурну садып турар болгаш ону садып ап турар улус ыгытташпайн баар. Протокол тургузар дээрге билдиринишкн бижир кижиле тывыл-бас. Кайы-даа талага орулга чок дээрзи билдингир. Ындында-ла 2-3 км оочурну саададып, тодарадып, хыналда ажылын чорудага чон база хорадаар.

Бо ярмарканың деңнели чурттар аразының-даа болза, херек кырында ажылдың чедир чоруттунмаанындан ындыг деңнелде эртпейн турар. Эрттирилге пунктузунга 4-5 «соңга» турар ужурлуг, а амгы үеде чүгле 1 «соңга» чонну хүлээп ажилдап турар. Эрткен чылын дилеп тургаш, 3 «соңганы» ажыттырган бис, бо чылын 4 дугаарын дилээ-

ривиске, «хоойлуга дүүшпес» дээш ойталаан. Ярмаркаже колдуунда бөдүүн чон ажы-төлүңгө, төрөл-дөргүлүңгө чиик өртектиг идик-хеп садып алыр дээш баар. А чамдык улус 40-50 эжеш сапыкты садып алган боор, оон каайлы албанының улузу ону килдээр, 50 килден ажа бээр болза, эрттирбейн баар. Ындыг хамаатыларның сорулгазы Тывага келгеш, оларны аар өртекке садып-саарары. Кайы хире бараанны үндүрерин доктааткан тускай хемчээл бар болгай, ону хажытпаза эки. Оочурну саададып турар бир чылдагаан бо. Оң мурнунда Моолдуң ажилдакчылары бистиң таладан кирген машиналардан үндүрүг тыртып, харын-даа машинаның четпес чүүлдерин көрүп алгаш, торгап турган. «Түр када силерниң девискээринерде келген аалчылар-дыр бис» — деп тургаш, мындыг чорукту соксаттывыс. Ол ыш-каш: «Бараанны чүгле бистиң

турар, кызыгаар ажилдакчылары оларны эрттирбейн-даа турган, ол шын, мындыг сеткилдиг канчап болурул! Бистиң талага чоннуң хонар чер айтырыы шала нарын, оочурлап, машина иштинде дүн чарып ап турар. Тиккен 2-3 өг ынча хөй кижиге чедишпес. Байдалды чүгээртедири-биле келир чылын ярмарканы апрель айда Хандагайтыга эрттирерин өөренип көрүп турар бис. Оң четпес талазы чүл дизе, моолдар бисче эртерде 50 килден хөй чүүл эрттирбес ужурлуг, оон көвүдээр болза, бистиң бюджетке төлээр апаар. Бээр эртип келгеш, бараанны садып эгелээр-даа болза, үндүрүг, санитарлыг эпидемиология хайгааралы дээш албан черлери «үглө» келир. Ынчангаш моол чон Тываже кээринче ынаксабас. Оон аңгыда тыва чон чудувус көргүзүп, оорланыр-дыр бис. Культура-высты бедик алдынары чугула. Мындыг нарын байдалдар, шынап-ла, бар чүве-дир ийин. Бо чылын ОМОН-нуң 6 ажилдакчызы ярмаркага ажилдаан. Өвүрнүң полиция килдизи база корум-чурумну тудуп ажилдап турар. Черле ынчаш, чонга таарымчалыг байдалды тургузар дээш ажилдар чоруттунуп келген. Бодум күрүне кызыгаарының дүүштүрүлгө чөвүлелиниң кижигүнү болгаш Хандагайты — Боршоо эрттирилге пунктузунга өске чурттарда ышкаш, хөй талаалыг таарымчалыг байдалды чедип алыр дээш кызып турар бис. Бистиң Чазак бо талазы-биле хемчеглерни ап турар. 1994 чылда кылган моол тала-биле дугуржулганы база чаартыр. Бо бүгү ажилдың түңнелинде байдалдың экижиинге бүзүрел улуг. Доозуп тура, Өвүрнүң кожуун чагыргазының эки ажылын демдеглээр-дир мен. Олар ярмарка үезинде чогуур ажилдарны чорудуп, кожуунуң бүгү албан черлерин «бут кырынга тургузуп», кызып ажилдап турар. Мындыг демниг ажылывыстың түңнелинде байдал эки талаже өскерлир дээрзинге чигзиниг чок.

АВТОРДАН: Шынап-ла, үстүндө тайылбыр берген удуртукчуларның чугаазындан алырга, ярмарка эрткен санында-ла чидиг айтырыглар тургустунуп турар. Чүгле четпестерге эвес, а чылдан чылче экижип турар чүүлдерни эскерип, кичээнгейни угландыраарың сүмелээр-дир мен. Таарымча чок байдалды эдип алыры бистиң боттарывыстан база хамааржыр дээрзин билип алза чогуур.

Алдынай БАДЫ-ХОО белектээн.

Чылгычы Чимит-Доржуевич Ондар, ТР-ниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң директору:

— Моолга эртип турар ярмаркада ийи таланың чедир кыл-дынмай турар ажилдары хөй. Чылдың-на албан-биле боттары-

Е. Т. ТАНОВА —
ЧОГААДЫКЧЫ ОРУК-ЧОЛ

Бо номнуң таныйлыгы
школаларның тыва чоң
башкыларының методика
каттыжыышкынарынга
рудуп, ындыг улуг хем
диг, ажыктыг номну биж
дээш дуржулгалыг башкы
Шожалды шаңнал-макта
киирерин сүмөлээр-дир

Кима МАРТ-О
ТР-нің Улустун башкы
ТГШИ-нің эртем ажылдакчы

Кима МАРТ-О

«ШЫН» БИЧИИ ШААМДА

Шагаан-Арыг хоорай.

Улуг-Хем кожуун.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Кара-Сал ООЛАК.
Чыраа-Бажы суур.

И. о. начальника Д.А.-С. ДОНГАК.

БАЙЫР ЧЕДИР ТУСУШКУНЕРИ

Бистиң эргим, хүндүлүг дунмавыс **Матла-Кара Клара МИХАЙЛОВНА** 60 харлап турар юбилейлиг чылы.

Ол 7 ажы-төлдүң энерелдиг, эргим авазы, уйнуктарының ынак кырган-авазы. Ол— биче сеткилдиг, чонунга дузааргак, эриг баарлыг ава.

Ынчангаш ынак дунмамга, уругларының эргим авазына байырлалы таварыштыр эки кадыкшылды база уруг-дарыының чанынга

ам-даа үр чурттап чоруурун күзедивис.

Хүндүткел-биле Кызылда угбазы, оолдары, уруглары, кенээттери, күдээлери, уйнуктары, Кызылда төрелдеринден.

Төрүттүнген хүнүң-биле!

Биче чажывыстан кады ойнап өскөш, чаңгыс класска он чыл өөрөнгөн эживис **Сайлык Тойлуевна КЫЗЫЛ-ООЛДУҢ** бөгүн юбилейлиг төрүттүнген хүнү. Ажыл-ишке кызымаккай эш, ажы-төлүңгө чагыг-сүмелиг ие, ырак-чоок чонунга дузааргак кожа, аарыг кижилерге холу чымчак эмчи сестразы онзагай киживиске чоргаарланып, өг-бүлезинге амыр-тайбыңны, ажыл-ижинге чедишкиннерни, ажы-төлүңгө аас-кежикти, ал-бодунга кадыкшылды күзеп, узун назы назылаарын йөрээдивис.

Чаңгысклассчылары: Чойганмаа Санчаевна, Жанна Монгушовна, Вера Пар-ооловна, Айлаң Манзыр-ооловнадан.

Чарлапдар

Тээлиниң 13 дугаар училищези тургустунганындан бээр 15 чыл болган байырлалынче шупту ажылдап болгаш өөренип турганнарны **ноябрь 15-те** училищеге 9.00 шакта чыгылырын дыңнатпышаан, байырлалга кээп киржиринче чаладывыс.

Оргкомитет.

Спутникте 12 дугаар линияда 2008 чылда тутунган, **7x7** хемчээлдиг чуртталга бажыңын дарый садып турар, чериниң девискээри **6** дөрбелчин метр. **6 А** маршрутунун сөөлгү доктаамының чанында. Документилери белен. **Харылзажыр телефоннар:** 8-923-388-55-33; 8-923-261-22-48.

ДИЛЕП-ТЫВАР АЖЫЛД
ДООЗУЛГАН

Бөгүн Тожу кожуунун Бии-Хем хемде дилеп тывар ажылдар уламчылавышаан. **2013 чылдың октябрь 5-те-ле 1954 чылда төрүттүнген Тоора-Хем суурнун чурттакчызы хемелиг балыктап үнгөш, амгы үеге чедир ээп келбээн.**

Болуушкун болган черде Тываның дилеп-тывар-камгала отрядының камгалакчылар бөлүү эжиндирер дериг-херекселдерлиг ажылдап турар. Ол ышкаш бо хемчегже Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының Тожу кожуунда килдизиниң база кожуунун өртке удур кезээниң ажылдакчыларын кириштирген.

Дилеп-тывар ажылдар октябрь 28-те эгелзэн болгаш Тоора-Хем суурдан Мюн хөлге

chedir 35 километр хедиг черде Бии-Хеминиң кыдынын, ээптектерин леп көрүп турар. Ийги Енисейниң солагай, он кы эриин дургаар, Б ээптеэнден агымны куду кан (хемчээли 15 км.)

Ноябрь 5-тиң байдале дилеп-тывар ажылда түннелдер бербээн болгаваның дилеп-тывар-камгала отрядының бөлүүнүн а доозарын база доктаамал черинче чоруурун планна

Мындыг таварылгалар хемнерге суг дошталып барар үеде онза болуушкун болдурбазы-биле балы база хамаатылар суг чаныгаш, кичээнгейлиг бооп, ай чоруктуң дүрүмнерин са

Снежана ШО

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Монгуш Ларисы Ламжаевны** о предоставлении на праве аренды земельного участка из земель населенного пункта, расположенный по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, дом 180а, с общей площадью 12 кв. м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), под объект торговли.

В рамках действующего законодательства течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации района Г.А. КУУЛАР

В администрацию городского округа г. Ак-Довурак поступило заявление от **Салчак Айраны Николаевны** о предоставлении земельного участка из земель населенных пунктов под новое жилищное строительство индивидуальных жилых домов, расположенного по адресу: Республика Тыва, г. Ак-Довурак, ул. Люндуп Сыдаа, 5 общей площадью 875 кв. м, в аренду сроком на три года.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация городского округа г. Ак-Довурак принимает письменные возражения по данному заявлению.

Начальник ОИЗО администрации г. Ак-Довурак САРЫГЛАР С.Д.

В администрацию городского округа г. Ак-Довурак поступило заявление от **Серээжикпей Анна Александровны** о предоставлении земельного участка из земель населенных пунктов под новое жилищное строительство индивидуальных жилых домов, расположенного по адресу: Республика Тыва, г. Ак-Довурак, ул. Люндуп Сыдаа, 3 с общей площадью 875 кв. м, в аренду сроком на три года.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация городского округа г. Ак-Довурак принимает письменные возражения по данному заявлению.

Начальник ОИЗО администрации г. Ак-Довурак САРЫГЛАР С.Д.

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Дараа Орлана Дан-ооловича** о предоставлении земельного участка на праве аренды из земель сельскохозяйственного назначения (пастбища) для сельскохозяйственного использования (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Кундустуг, местечко Аржаанныг Хортен.

ооловича о предоставлении на праве аренды земельного участка из земель населенного пункта, расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Кундустуг, ул. Песочная, дом 12а, с общей площадью 2500 кв. м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), под индивидуальное жилищное строительство.

В рамках действующего законодательства течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации района Г.А. КУУЛАР

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Дараа Орлана Дан-ооловича** о предоставлении земельного участка на праве аренды из земель сельскохозяйственного назначения (пастбища) для сельскохозяйственного использования (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Кундустуг, местечко Аржаанныг Хортен.

В рамках действующего законодательства течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации района Г.А. КУУЛАР

В администрацию Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Дараа Орлана Дан-ооловича** о предоставлении земельного участка на праве аренды из земель сельскохозяйственного назначения (сенокосные угодия) для сельскохозяйственного использования, с общей площадью 140000 кв. м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Кундустуг, местечко Кызыл-Узук.

В рамках действующего законодательства течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации района Г.А. КУУЛАР

ЧЫРАА-БАЖЫ СУУРНУҢ ӨӨРҮШКҮ

Бистиң Чыраа-Бажы сумузу — Тываның база кайгамчык суурларының бирээзи. Суурувус хей чурттакчы чонунг, эрес-кежээ, амыдыралыңа кызымак, хей мал-маганны өс картофель, ногаа аймаан тарып, амыдыралыңа дөгүм ажыглап турар.

2013 чыл Чыраа-Бажы суурувуска дыка-ла улуг өөрүшкү болган. Июль 19-тан эгелеп суурувуске кирер 6 км асфальтылап эгелзэн. Чонувус дыка-ла өөрзэн, чүге дээрге оруувусту асфальтылаар талазы-биле ажылды дыка-ла үрч дургузунда шиттирлеп чадашкан турган. Бо чылын суурун «Суугу» кызыгаарлыг хаагылыг ниитилел кылып эгелзэн. Дору Аяс Владимирович Хунай-оол бодунун ажылчыныры-биле шынарлыг орукту кылып тур. Чоргааранчыын канчаар, шупту назынның аныяк, тыва оолдары нарын херекселдерни тур кылып турарыңа дыка-ла чоргаарландывыс.

Бо улуг өөрүшкүвүске биске улуг дузаны, деткимчени Республиканың Чазааның Баштыңы Шолбан Валерьевич Каа-Берген. Оон ыңай орукту кылырының белеткел ажылдарыңа зыгаар чок дузаны Дээди Хуралдың экономиктиг сайзырал, гетика, транспорт болгаш тудуг талазы-биле комитетиниң да Святослав Чотпаевич Ондар, Тыва Республиканың Көдээ агый яамызының сайыдының бирги оралакчызы Сергей Каоолович Ондар, Тыва Республиканың Орук-транспорт ажыл-болгаш харылзаа яамызының сайыдының бирги оралакчызы зыл-оол Мыйдарович Сарыглар көргүскен.

Ынчангаш суурже кирер оруун кылып доозуп турар шупту ады кирген даргаларывыска Чыраа-Бажы сумузуңуң баштыңының база хей чонунун мурнундан Силер бүгүдөгү генивисти илередип, Тываның база бир суурунун хөгжүлдү улуг үлүг-хуунарны киригениңер дээш черге чедир мөгейиле чүүлдерге экини күзедивис! Ол ышкаш дүн-хүн чок ам чайлаан эрес-кежээ орук ажылдакчыларыңа база улуу-биле тиргенивисти илеретпишаан, ажыл-агыйыңар моон-даа сайзыраарын алгап-йөрээп, дыка-ла шынарлыг, ак сеткилдиг ганыңарны үнелеп тур бис!

Чыраа-Бажы сумузуңуң суму баштыңы, Төлээл хуралының даргазы Опар-оол Хунаевич САРЫГЛАР

Уругларының ынак ачазы, хей-хей уйнуктарының ачазы, күш-ажылдың хоочуну, Тыва Республиканың ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы, Тожу кожуундүктелдиг чурттакчызы, Тоора-Хем совхозка хей иштинде директорлап ажылдап чораан

Седеней Бараанович ДУГУРНУҢ

хенертен мөчээни-биле ажы-төлүңгө, чоок кижилер ханы кажыыдалды илередип тур бис.

Кады ажылдап чораан эштеринден

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Нитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдиз — 2-40-77. Социал камгалап болгаш хей-ниити амыдырал килдиз — 2-03-88. Очулга килдиз — 2-03-87. Реклама, чарлал килдиз — 2-18-10, сот.тел.: 8-923-383-78-88. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7230. Чагыг 131. Номери парлагаче дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүрүткээн. Херекселдиг дугаары — **ПН № ТУ17-00068.** Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.